

378.147::34

808.5:34

POGLED NA POTREBU I ISKUSTVA UVOĐENJA RETORIKE (VEŠTINE GOVORNIŠTVA) U OBRAZOVANJE PRAVNIKA

Prof. dr Nebojša Teofilović*

Doc. dr Tomislav Radović*

Apstrakt:

Retorika predstavlja teorijski naziv za skup pravila, a veština govorništva – besedništvo, praksu u kojoj se ta pravila manje ili više uspešno primenjuju. U istorijskom smislu govorništvo, to jest besedništvo, prethodi retorici jer se prvo gradila i izgradila govornička praksa, a tek onda pravila o istoj. Od sredine devedesetih godina prošlog veka u nas se, prvo na Pravnom fakultetu u Beogradu, pokreću takmičenja studenata u govorništvu, a nedugo zatim se retorika kao nastavni predmet pojavljuje u studijskim programima ovog i drugih fakulteta. Praksa pokazuje da za dobro obrazovanog pravnika, teorijsko znanje predstavlja samo dobru osnovu, koja ne garantuje i uspeh u obavljanju praktične pravne veštine. Drugim rečima, uspešan stručnjak iz bilo koje pravne oblasti, mora posedovati pored pravog i određeno retoričko znanje i veštinu, upravo zato da bi svoje stavove mogao da izrazi na jasan i ubedljiv način. Ovaj tekst je pokušaj da se još jednom ukaže na potrebu daljeg razvijanja ove nastavno-naučne discipline u radu pre svega pravnih, ali i drugih fakulteta društveno-humanističkog usmerenja u nas.

Ključne reči: *retorika, veština, govorništvo, pravo, praksa.*

UVOD

Kada kažemo, izgovorimo: reč, rečitost, govor, beseda, retorika, besedništvo, elokvencija, oratorstvo, krasnorečje, leporečje itd., sa pravom se zapitamo: Koliko još pojmova pokušava da opiše jednu od najčudesnijih ljudskih osobina i delatnosti, onu po kojoj se čovek razlikuje od drugih vrsta? Božanski dar da mogu međusobno da se sporazumevaju pomoću reči ili, kako bi se danas modernije reklo – da verbalno komuniciraju, od vjkada je jedan broj ljudi shvatao kao poklon sa neba i njime se koristio u izvornom obliku, dok su drugi vodili računa o tome kako da

* Redovni profesor za užu naučnu oblast kriminalističko-bezbednosne nauke na Departmanu za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru.

* Docent na Fakultetu za menadžment u Zaječaru, Univerzitet "Džon Nezbit" iz Beograda.

upotrebljavaju tu dragocenu sposobnost i moć. Vremenom ljudi su počeli i da se uče govorništvu.

Učiti se govorništvu iz knjiga, spisa ili brošura u prvom trenutku podseća na učenje plivanja na suvom. No, to je samo, možda prva reakcija nekoga ko pokušava dublje da pronikne u jedno ovakvo pitanje. Najzad, dobri učitelji plivanja svojim učenicima i budućim plivačima zaista daju par časova van vode. Ono pravo, međutim, dolazi tek kada se čovek nađe u vodi. Slično je i sa veštinom govorništva, to jest, retorikom. Teorija je kao i mnogo puta pre, a i ubuduće, samo osnova, a pravo umeće stiže se i dolazi tek kroz praksu, koje u životu svakoga, ko se na bilo koji način bavi pravom, ima svakodnevno.

Na akademskim institucijama, a pogotovo pravnim fakultetima, kako smo već istakli, devedesetih godina prošloga veka, pojavila potreba da se studentima prava, dakle budućim, sudijama, tužiocima, advokatima itd., kroz nastavno-naučni proces približi retorika, kao potrebna i veoma značajna veština čijim savladavanjem će njihova stečena znanja dobiti još jedan bitan kvalitet.

No, pre nego, što u ovom trenutku, skoro dve i po decenije posle tih početaka izrazimo svoj sud o postignutom i dostignutom u ovoj oblasti, moramo, kako smo to napred već istakli, da pomenemo i neke teoretske činjenice o samoj retorici.

RETORIKA – NAUKA O LEPOM IZRAŽAVANJU MISLI

Danas je svakako potrebno da oni kojima je pravo struka, ali i mnogi drugi, nauče da na pravi način iskažu svoje misli. To je imanentno demokratskom sistemu u kome živimo. S druge strane to ne znači da svaki pravnik ili svaki čovek treba da bude orator koji može pri svakom obraćanju da ustalasa mase. Ali, u demokratiji svako ima pravo glasa, pravo da misli, da ima svoju volju i da istu iskaže, da svojim mislima i svojom voljom učestvuje u donošenju odluka, sporazumevajući se sa drugim članovima društva. Da bi tako nešto bilo ostvarivo obaveza je svakog pravnika i drugih koji to nisu, da bar u određenoj meri poznaje teoretske postavke retorike pa će, u tom slučaju, mogućnost da se nadje u situaciji ili u nedoumici šta je želeo da kaže, da eventualno nešto predloži i uopšte šta misli o nekom problemu, biti svedena na minimum.

Retoriku kao posebnu nauku prvi počinje da izdvaja još Aristotel kroz svoje filozofske postavke o prirodnim i duhovnim pojavama. To ne treba da čudi, jer mnoge nauke svoje prapočetke nalaze u Aristotelovoj filozofiji. Na kraju krajeva i prvi pisani izvor, knjiga odnosno udžbenik o veštini govorništva, delo je ovog grčkog mislioca (kod nas objavljena tek 1987. godine).

Sledeća etapa u razvoju ove nauke odvija se kroz govorničke škole u Atini i kasnije u Rimu. Ove škole negovale su veštinu lepog usmenog izražavanja misli. Učenje se u ovim školama u glavnome sastojalo iz stvaranja misli, teme (inventio), razrade misli (dispositio) i učenja njenog izražavanja (elocutio).¹ Prateći rad ovih škola pojavljuje se i literatura o govorništvu, pa o ovoj nauci, pored Aristotela, pišu

¹ Nušić B., Retorika, Geca Kon, Beograd, 1934, str. 15.

i Koraks, Tizijas, Antifon i drugi. U velikom epu Ilijadi, retorika se javlja kao cilj kome čovek treba da stremi: "Govornik dobar da bude i tvorac junačkih dela".² Za Demostena retorika je bila put ka čestitosti radi nje same, a njegov moralni lik ocrtavao se kroz njegove besede.³

U Rimu o retorici i besedništvu najviše pisanih izvora ostavio je jedan od najboljih besednika Ciceron. Za Cicerona nije postojala slađa melodija od dobro usklađenog govora, lepša pesma od umetnički oblikovane rečenice i ništa zabavnije od govornika koji se hvataju u koštac sa stvarnim slučajevima. Ono što je zajedničko i Grcima i Rimljanima je to da su retoriku smatrali i umetnošću i veštinom.

Pomenute škole u kojima se izučavala retorika, naročito sofistička škola, retoriku nisu posmatrale kao nauku, već kao običnu veštinu, pozivajući se na postavku: "Pesnici se moraju roditi a oratorom (govornikom) se može i postati".⁴

Nadalje, kroz razvoj retorike, sve do savremenog doba, proteže se ova večna dilema. Dakle, da li je retorika zaista, posebna nauka ili samo jedna vrsta veštine dostupna svakome i koju svako može uz vežbu manje ili više uspešno savladati?

Mi ćemo stati na stanovište da je retorika nauka koja nas uči pravilima i zakonima veštine govorništva, čijim se savladavanjem kroz vežbu može postići pravi uspeh, a govornički dar podići na nivo blizak umetnosti. Pored retorike, na razvoj govorničkog dara utiču pravila više pomoćnih nauka, kao što su: gramatika, sintaksa, stilistika, logika, psihologija, estetika i etika.

Obavezni smo da posvetimo pažnju i izvesnim terminološkim razlikama. Postoje dve reči koje odgovaraju pojmu koji sa sobom izražava grčka reč retorika u našem svakodnevnom govoru. Jedna reč je "govorništo", a druga "besedništvo", ali ni jedna od njih ne odgovara u potpunom obimu pojmu retorike.⁵ Retorika se prema govorništvu iskazuje kao forma, spoljni oblik u kojoj se govorništvo pojavljuje, dok je besedništvo na izvestan način, kao beseda (svečani govor), bliže pojmu retorike.

Retorika se u naučnom smislu, prema vrstama pojava koje proučava može podeliti na tri dela i to na: besedništvo, besedu i besednika.⁶ U prvom delu besedništvo se proučava kao jedna od pojava ljudskog duha, ukazuje se na značaj iste u društvu, odnos besedništva prema drugim naukama i slično. U drugom delu, beseda se sagledava kroz prizmu onoga što je potrebno da se ona ostvari i izgradi. Tu su izložene sve odlike besede, način sastavljanja, tehnika i elementi koji je čine i tako dalje. U trećem delu retorika se bavi besednikom njegovim spoljašnjim (spoljašnjost govornika, artikulacija, dikcija, modulacija) i unutrašnjim (etička vrednost, ubeđenje, znanje, moć vladanja sobom) karakteristikama i uslovima koji

² Ilijada IX, 443, preuzeto iz: Aristotel, Retorika, Zagreb, 1989.

³ Žebeljev S.A., Demosten, „Rad“, Beograd, 1954. str. 32.

⁴ Ilijada IX, 443, preuzeto iz: Aristotel, Retorika, Zagreb, 1989.

⁵ Op. , cit. str. 18.

⁶ Ivanji I., Razgovori o veštini govorništva, Izdavačko preduzeće Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad, 1953, str.11.

trebaju da postoje kod dotičnog za uspeh njegove besede. Ova podela se u nekoj svojoj savremnoj formi može iskazati i kao podela na: retoričku teoriju, retoričku pedagogiju i retoričku praksu.

Danas je retorika pre svega, naučna disciplina koja proučava govor koji je javan i namenjen javnosti. Deli se na: razgovore (retorička vrsta u kojoj učestvuje više govornika), kratke monologe (zaokružene nedijaloške celine), govore (duže monologe) i posebne govorne vrste (najave, prenosi, reportaže i slično).

IZUČAVANJE RETORIKE KAO POSEBNOG NASTAVNOG PREDMETA

Kao poseban predmet u studijskim programima pravnih fakulteta retorika se dugo nije izučavala. I pored toga, literatura o nauci o besedništvu se mogla pronaći, počev od čuvene i ovde citirane „Retorike“, našeg poznatog pisca, komediografa i pravnika Branislava Nušića, koja je izašla iz štampe tridesetih godina prošloga veka i doživela bezbroj reprint izdanja, pa do bogate strane literature. Interesantno je napomenuti da je pomenuta Nušićeva knjiga napisana kao udžbenik za pitomce tadašnje Vojne akademije. Kasnije se, naročito početkom devedestih godina, pojavljuju i izdanja drugih domaćih autora sa ovom tematikom. Što se strane literature o retorici tiče, ističe se veliki broj različitih knjiga i udžbenika o nauci o besedništvu u Nemačkoj. Strana literatura u objašnjenju nauke o besedništvu polazi sa vrlo ozbiljne naučno-istorijske tačke i namenjena je upravo ljudima kojima će govorništvo biti sastavni deo profesije predavačima, političarima, pravnicima i slično.

U zapadnoevropskim i američkim školama i fakultetima retorika se izučava kao izborni ili obavezan predmet. Postoje mišljenja da je praksa njenog izučavanja u izvesnoj meri povezana sa potrebama potrošačkog društva neoliberalnog kapitalizma. Takođe, u savremenom društvu po ocenama mnogih analitičara i istraživača dominira novinarska retorika, koja podrazumeva izlaganje bez čvrstih ili uopšte bez dokaza i valjane argumentacije. Takva novinarska destruktivna retorika prisutna je i u političkoj komunikaciji. Kakva razlika u odnosu na Aristotelove stavove prema kojima je jedan ako ne i najvažniji cilj retorike sprečavanje prevare i nepravde. Može se zaključiti da u takvom okruženju izučavati retoriku, ali i organizovati njeno izučavanje na studijskim kursevima nije nimalo lako i jednostavno.

U našoj praksi, sa oživljavanjem retorike pre svega kao veštine govorništva, počelo se na Pravnom fakultetu u Beogradu, gde je posle mnogo godina pauze 1993. godine organizovano takmičenje studenata u besedništvu. Ove godine održano je XXI takmičenje u besedništvu studenata ovog Fakulteta, a takmičare je ocenjivao stručni žiri sastavljen od Rektora Univerziteta umetnosti u Beogradu, redovni profesori fakulteta dramskih umetnosti, profesori retorike i istaknuti književnici.

Danas, pored takmičenja koje se tradicionalno održava, retorika ima status izbornog predmeta na Pravnom fakultetu u Beogradu.. Studenti se kroz nastavu

upoznaju sa osnovnim pravilima i elementima govorništva kao što su: opšti uslovi govora, njegovo trajanje, prilagodjavanje govora profilu publike i tome slično.

Nama se čini opravdanim da se nastava vezana za izučavanje retorike na pravnim fakultetima fokusira na tri važna segmenta. Pri tome, odmah da budemo jasni, svaki od tih segmenata podjednako je važan.

Prvi segment jeste političko besedništvo - koje se odnosi na pitanja za koja je zainteresovan širok krug ljudi, to jest pitanja od kojih u nekim slučajevima zavisi sudbina naroda i države. Argument u prilog ovakvog pristupa leži i u tome što je ova vrsta retorike kompatibilna sa demokratskim društvom gde je potrebno artikulirati političku volju većeg broja ljudi i podstaći ih na akciju i politički angažman. Političko besedništvo zastupljeno je na predizbornim skupovima, u parlamentarnim debatama, političkim skupovima i mitinzima, televizijskim i radio programima.

Drugi segment izučavanja retorike bio bi posvećen propagandi. Propaganda predstavlja plansko širenje doktrina, učenja, planskog i sistematskog uticanja na stavove, svest i ponašanje ljudi. U ovom segmentu studentima bi se predstavile dve veoma važne odlike propagande, kao što su ponavljanje i jednostavnost poruke koja se upućuje slušaocima. Pored toga što propaganda predstavlja oblik retorike u kome je sve dopušteno i u kome se etičke vrednosti svode na najmanju moguću meru, koristi njenog izučavanja za buduće pravnike nije zanemarljiva.

Treći segment nastave posvećen retorici jeste i najvažniji za buduće pravnike. To je sudsko besedništvo kao najraniji oblik retorike koji je bio predmet proučavanja i podučavanja kroz istoriju ljudskog društva. Ova vrsta besedništva treba bar u nastavnom procesu, da bude lišena klišeja u kome se svodi na izlaganje branioca pred sudom. Učesnici sudskog procesa su i sudije i tužioci, tako da se umnogome neopravdano akcenat stavlja na retorička uputstva braniocima.

Sudsko besedništvo od posebnog je značaja za sve studente prava koji svoju budućnost vide u advokatskoj profesiji. Advokatura svakako predstavlja jednu od najcenjenijih profesija, ali istovremeno i profesiju koju prate brojne kontroverze. Takvi stavovi datiraju još od starih vremena. Naime, drevni Grci nisu imali mnogo poštovanja za advokate i smatrali su da pravničko znanje zamagljuje istinu. Nasuprot njima, Rimljani su advokate smatrali i cenili veoma visoko kao predstavnike najuglednije profesije. Srednji vek je advokate deklarirao kao loše hrišćane. I Vilijam Šekspir je bio poznat po netrpeljivosti prema advokatskoj profesiji ne libeći se da izgovori javno da sve advokate treba pobiti. U moderno doba, stanje je manje-više isto. Tako je, primera radi, ruski književnik Anton Pavlovič Čehov smatrao je da su samo lekari gori od advokata, odnosno da je jedina razlika između jednih i drugih u tome što vas advokati opljačkaju, a lekari pored toga i ubiju. Vidimo, da po svojoj prilici advokatska profesija i pored svojih prednosti, od strane pojedinih istaknutih mislilaca, tokom vremena, nije smatrana kao jedna od cenjenijih i poštovanih delatnosti.

Bez obzira na to kako studenti prava vide svoje buduće karijere po završetku studija, čini se neophodnim da svako ko se opredelio za pravničku struku, pored

stručnih znanaja, treba i mora da poseduje bar osnovna znanja iz retorike. Takođe, iako ne treba zahevati da svaki student prava pojedinačno bude vrstan govornik, treba kroz nastavne programe razvijati njihove urodjene sklonosti ka lepom govoru. Iskazivanje pravnčkog znanja svakako je efektnije u situacijama kada pravni poslenici na jezgrovit, jasan i upečatljiv način izlažu svoje stavove i argumentaciju o različitim pitanjima i problemima. Kada je retorika u pitanju treba stalno razvijati takmičarski duh kod studenata. Dakle, ko će bolje, jasnije i lepše izložiti to što zastupa i hoće da kaže slušaocima.

Za sada u praksi naših fakulteta, retorika je izborni, a ne možemo se oteti utisku da ima i te kako dovoljno razloga da dobije status obaveznog predmeta u studijskim programima. Svakako se to ne može i neće desiti preko noći, jer i takav potez, zahteva, baš kao i dobra beseda, odgovarajuću pripremu i ozbiljan pristup zasnovan na potrebama prakse.

ZAKLJUČAK

Retorika jeste teorijski naziv za skup pravila o lepom govoru. Veština govorništva – besedništvo, predstavlja praksu u kojoj se prethodna pravila manje ili više uspešno primenjuju. U istorijskom smislu govorništvo, to jest besedništvo, prethodi retorici jer se prvo gradila i izgradila govornička praksa, a tek onda pravila o istoj.

Od sredine devedesetih godina prošlog veka, u fazi raspada bivšeg socijalističkog sistema, na pravnim fakultetima u nas počelo se sa takmičenjima studenata u besedništvu. Nedugo potom, retorika se kao nastavni predmet pojavljuje u studijskim programima fakulteta.

Praksa pokazuje da za dobro obrazovanog pravnika, teorijsko znanje predstavlja samo polaznu osnovu, koja ne garantuje i uspeh u obavljanju praktične pravne veštine. Drugim rečima, uspešan stručnjak iz bilo koje pravne oblasti, mora posedovati, pored pravnog, i određeno retoričko znanje i veštinu, upravo zato da bi svoje stavove mogao da izrazi na jasan i ubedljiv način. Ovaj tekst je pokušaj da se još jednom ukaže na potrebu daljeg razvijanja ove nastavno-naučne discipline u radu, pre svega pravnih, ali i drugih fakulteta društveno-humanističkog usmerenja u nas.

Kao što se naše pravo, posle raskida sa socijalističkom revolucionarnom svešću vratilo tekovinama pravne civilizacije kao što je škola prirodnog prava, tako je realna potreba da u okviru našeg obrazovnog sistema retoriku postavimo na mesto koje joj po njenom značaju pripada.

I na kraju, prisetimo se reči jednog od doajena naše pravne nauke, profesora Perovića: “Ako nam individualno i zajedničko htenje nalaže da se nadjemo na putu prava, onda je za nas pravnike izbor već učinjen, pomoću prava ka pravdi kao najvećoj vrlini”⁷, a mi dodajemo: Uz retoriku, veštinu govorništva kao način da tu vrlinu i rečima izrazimo i približimo drugima.

⁷ Saramandić Z., Besede, NIGP ABC Glas, Beograd, 1993, str. 33

LITERATURA

1. Aristotel, Retorika, Zagreb, 1989.
2. Ivanji I., Razgovori o veštini govorništva, Izdavačko preduzeće Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad, 1953.
3. Nušić B., Retorika, Geca Kon, Beograd, 1934.
4. Žebeljev S.A., Demosten, Rad, Beograd, 1954.
5. Saramandić Z., Besede, NIGP ABC Glas, Beograd, 1993.

VIEW AT THE NEED AND EXPERIENCE OF INTRODUCTION OF RHETORIC (SKILL OF ORATORY) IN THE EDUCATION OF LAWYERS

**PhD Nebojša Teofilovic
PhD Tomislav Radovic**

Abstract:

Rhetoric is a theoretical term for a set of rules and skills of oratory - oratory, the practice in which these rules are more or less successfully applied. Historically speaking, this is oratory, rhetoric, because preceded the first built and built oratory practice, and then the same rules. Since the mid-nineties in the US, first at the Faculty of Law in Belgrade, run competitions of students in speaking, and shortly after the rhetoric as a subject appears in the study programs of other faculties. Practice shows that the well-educated lawyers, theoretical knowledge is only a good basis, which does not guarantee success in carrying out practical legal skills. In other words, a successful expert in any field of law, must have a real addition to the specific knowledge and rhetorical skill, precisely to their views could be expressed in a clear and convincing way. This article is an attempt to once again draw attention to the need for further development of the teaching-scientific discipline in the work of primarily legal, but also from other faculties socio-humanistic orientation in the US.

Keywords: rhetoric skills, oratory, law practice.